

МОДЕЛЬ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТА - ФІЛОЛОГА

Резюме. У статті досліджені особливості моделі комунікативних здібностей студента – філолога.

Ключові слова: модель комунікативних здібностей, компонент комунікативних здібностей, комунікативна діяльність

Постановка проблеми. У статті досліджується питання того, яким чином особливості навчальної діяльності філолога зумовлюють структуру моделі комунікативних здібностей даного спеціаліста та детермінують побудову розвивальної програми з метою розвитку таких здібностей у майбутнього фахівця-філолога.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема комунікативних здібностей особистості не є новою для психологічної науки, її досліджували А.В.Батаршев, Г.С.Васильєв, Н.Р.Вітюк, О.Ф.Волобуєва, В.В.Гаркуша, П.А.Гончарук, А.В.Дранков, В.Л.Дранков, М.К.Кабардов, В.П.Казміренко, Л.М.Карамушка, А.А.Кідрон, Я.Л.Коломінський, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, К.К.Платонов, К.Роджерс, М.Форверг, Я.І.Шкурко та інші.

Так, фундаментальні положення теорії комунікативних здібностей викладено в роботах Г.С.Васильєва, П.А.Гончарука, А.А.Кідрона, Л.А.Лукаша, С.Д.Максименка, Р.С.Немова, Л.Е.Орбан-Лембрик, К.К.Платонова та ін.

Питання розвитку іншомовних здібностей індивіда на різних етапах особистісного становлення спеціально вивчали Т.С.Баташева, Б.В.Беляєв, О.Ф.Волобуєва, Н.Ф.Волошина, Є.А.Голубєва, Л.К.Деркач, І.О.Зимняя, М.К.Кабардов, М.Г.Каспарова, І.В.Кикилик, Дж.Б.Керрол, О.О.Леонтєв, В.Лобан, С.Ю.Ніколаєва, Л.А.Онуфрієва, Т.М.Розова, Я.М.Ролкер, О.М.Шерстюк, Ю.В.Якимчук та ін. І хоча проблема формування комунікативних здібностей філолога знайшла своє висвітлення у ряді наукових праць (І.О.Зимняя, Т.С.Баташева, Є.А.Голубєва, І.В.Кикилик, Л.А.Онуфрієва та ін.), розробка цілісної структури комунікативних здібностей спеціаліста філологічного напрямку та психологічних чинників їх формування не знайшла належного відображення на сторінках психолого-педагогічної літератури.

Дані характеристики мають безпосереднє відношення до мовленнєвої діяльності іноземною мовою, а, отже, і до перекладу як одному з її видів.

Мета статті. Аналіз існуючих у психологічній літературі моделей комунікативних здібностей фахівців різних сфер діяльності та опис власної моделі комунікативних здібностей студента-філолога.

Виклад основного матеріалу. До того, як описати власну модель комунікативних здібностей студента-філолога, охарактеризуємо існуючі в психологічній літературі моделі комунікативних здібностей фахівців інших сфер діяльності.

Досліджуючи психологічні особливості інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей майбутніх спеціалістів міжнародних відносин, Ю.В.Якимчук розуміє комунікативні здібності як сталу сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що існує на основі комунікативних задатків і зумовлює успішність комунікативної діяльності. Науковець виділяє такі компоненти комунікативних здібностей: когнітивний, мотиваційний, самооцінний, емоційний, комунікативно-діяльнісний тощо.

Ю.В.Якимчук вважає, що когнітивний компонент вміщує репрезентативно-когнітивні структури, які являють собою узагальнено-абстрактний результат набуття студентами комунікативних знань, умінь та навичок, є внутрішньою основою процесів обробки інформації й організації комунікативної діяльності. Науковець зазначає, що для успішного виконання різних видів діяльності потрібні власне специфічні системи репрезентативно-когнітивних структур. При цьому складна когнітивна психологічна структура, що покладена в основу комунікативних здібностей, є багаторівневою та складається з фонологічного, граматичного, лексичного, дискурсивного (текстуального), соціокультурного, стратегічного, функціонального рівнів[3].

Когнітивна структура здійснює розуміння та породження мовлення. Вона є абстрактно-узагальненою системою, яка складається з багатьох елементів, розташованих у кількох площинах. Ця структура корелює з системою мови та знаннями, уміннями та навичками особистості, необхідними для ефективного спілкування людей, але не зводиться суто до них. Ця внутрішня психологічна когнітивно-репрезентативна система являє собою зміст того, що має назву когнітивної складової комунікативних здібностей людини. Розвиток когнітивного компонента комунікативних здібностей передбачає диференціювання когнітивних репрезентативних структур. Таким чином, психологічну сутність когнітивної складової комунікативних здібностей становить багатомірний ментальний когнітивний простір, який характеризується певною типологією, і при цьому розвиток комунікативних здібностей супроводжується ускладненням цього простору.

Мотиваційний компонент комунікативних здібностей являє собою систему потреб, мотивів, інтересів, ідеалів, прагнень та ін. Основною складовою цього компонента є мотив – внутрішнє спонукання особистості до комунікативної діяльності, пов'язане із задоволенням комунікативної потреби [2]. Таким чином, даний компонент комунікативних здібностей являє собою наявність соціально прийнятних мотивів комунікативної діяльності та прагнення до участі в ній.

Самооцінний компонент комунікативних здібностей містить у собі оцінку людиною себе як суб'єкта комунікативної діяльності, тобто самооцінку, під якою розуміється узагальнений результат пізнання себе та емоційне ставлення до себе. Даний компонент є афективною частиною образу «Я», що має безпосередній зв'язок з проблемою самосвідомості, з уявленням людини про свою соціально-комунікативну позицію у комунікативній діяльності. Самооцінний компонент формується на основі об'єднання власних досягнень у комунікативній діяльності та адекватного сприймання досягнень інших. При цьому особистісна самооцінка в комунікативній діяльності є інструментом самоуправління та визначає активність, потребу в досягненнях, постановку цілей і продуктивність комунікативної діяльності [1: 29].

Емоційний компонент комунікативних здібностей – це певний емоційний стан учасника комунікативної діяльності. Цей компонент відображає здатність людини до переживання, тривоги; він являє собою емоційний стан, який виникає у ситуаціях когнітивного дисонансу та виявляється через очікування людиною несприятливого розвитку подій. В одних ситуаціях комунікативна тривожність може стати бар'єром для реалізації комунікативних здібностей, оскільки такий стан викликає занепокоєння, нервозність, активізацію вегетативної системи і, як результат – «комунікативний ступор» [1:41]. В інших ситуаціях реакція може бути зворотною: межові показники рівня тривожності в комунікативній діяльності можуть стимулювати внутрішні резерви організму. Люди з низьким рівнем розвитку емоційного компоненту часто є неспроможними контролювати свої емоції, у них відсутнє почуття відповідальності. Високий рівень розвитку емоційної складової

комунікативних здібностей дає змогу досягати успіху в комунікативній діяльності навіть за наявності несприятливих обставин, адже емоційно стійкі люди сприймають речі досить реалістично, усвідомлюють існуючі реалії, діють за нормами та правилами етикету. Взаємозв'язок індивідуально-типових особливостей емоційності та комунікативності досліджувався О.П.Санніковою. Авторка робить висновок, що активність суб'єкта щодо пошуку індивідуально-комфортних умов спілкування великою мірою зумовлена стійкими індивідуально-типологічними особливостями емоційності.

Комунікативно-діяльнісний компонент комунікативних здібностей характеризує людину як суб'єкта комунікативної діяльності, у якій виявляються особистісні особливості людини. Вивчення комунікативно-діялісного компоненту комунікативних здібностей передбачає диференційований аналіз комунікативної діяльності індивіда протягом тривалого періоду часу. У цьому випадку комунікативно-діялісний компонент означає здійснення власне комунікативної діяльності людини та є безпосереднім проявом комунікативних здібностей на основі наявних комунікативних знань, умінь та навичок, зумовлених психофізіологічною готовністю та особливостями мотивації, самооцінки та тривожності в цій діяльності, а також особливостями характеру та темпераменту індивіду.

Н.Р.Вітюк, що займається проблемою вивчення психологічних особливостей формування комунікативних здібностей у майбутніх вчителів, виокремлює три основні компоненти структури здібностей до спілкування:

- психотехнічний – пов'язаний з комунікативною стороною спілкування (включає здібності адекватно передавати й отримувати інформацію, оптимально використовуючи вербальні й невербальні засоби спілкування, можливість ефективно долати психологічні бар'єри під час спілкування);

- експресивний – пов'язаний з перцептивно-рефлексивними та емпатійними функціями спілкування (здібності адекватно сприймати партнерів через спілкування, оцінювати їх та самого себе в цьому процесі, емоційно реагувати на стан його учасників, правильно сприймати й оцінювати власне ситуацію спілкування, прогнозувати її розвиток тощо);

- інтерактивний – пов'язаний із взаємодією між учасниками спілкування (включає здібності організовувати взаємодію, встановлювати контакти та підтримувати їх, впливати на партнерів по спілкуванню, зберігаючи при цьому власну автономність тощо).

Ці компоненти Н.Р.Вітюк вважає системою взаємопов'язаних і взаємозумовлених складових структури комунікативних здібностей. При цьому мають місце два боки комунікативної активності: зовнішній і внутрішній. Зовнішня комунікативна активність виявляється у поведінці, вчинках індивіда відносно інших людей, а внутрішня, в свою чергу, зумовлена мотивами, потребами, інтересами, тощо.

Описуючи власну модель комунікативних здібностей студента-філолога, ми приймаємо за основу структуру комунікативних здібностей Ж.М.Глозмана та А.Ц.Пуні, в основу якої покладено особистісні особливості. Ці автори взяли за основу функціонально-динамічну структуру особистості К.К.Платонова, в яку включено: спрямованість особистості, світогляд, переконання, ідеали, інтереси, мотиви, ставлення до обов'язків тощо. Створюючи модель комунікативних здібностей студента-філолога, на нашу думку, більш доцільно говорити про концепцію "мовної особистості" Ю.М.Караулова. Вчений виокремлює три рівні мовної особистості, а саме: тезаурусний рівень, мотиваційно-прагматичний та ціннісно-смысловий рівні. Ми вважаємо, що стосовно комунікативних здібностей було б доцільніше в даному розумінні говорити не про "рівні", а "шари" (термін І.Н.Семенова), адже під рівнями прояву комунікативних здібностей ми будемо вважати репродуктивний та творчий рівні їх презентації. Також в основу нашої моделі комунікативних здібностей студента-філолога ми поклали теорію А.А.Кідрона. Вчений вважає, що в основі компетентного професійного спілкування знаходяться загальні навички спілкування й уміння спілкуватися (які є формою прояву комунікативної здібності особистості), набуті нею в процесі взаємодії з навколишнім соціальним середовищем.

До умінь і навичок, що реалізують власне комунікативні здібності, А.А.Кідрон відносить:

1. Гностичні або пізнавальні вміння, тобто вміння пізнавати людей, а також рівень інтерперсональної перцепції – вміння адекватно об'єктивізувати ситуацію і прогнозувати поведінку, а також самопізнання.

2. Гностико-експресивні вміння: вміння активно слухати, вміння обрати та актуалізувати власну роль, вміння адекватно передавати й сприймати почуття інших.

3. Експресивні вміння: вміння користуватися вербальними та невербальними засобами комунікації, вміння переконувати, вміння швидко емоційно реагувати.

4. Експресивно-інтеракційні вміння, тобто вміння «самовиразитися» і передати партнерові певну інтерпретацію власної особистості.

5. Інтеракційні вміння: знання правил етикету, вміння використовувати позаситуативні умови та засоби ефективно комунікації.

Фактично А.А.Кідрон виділяє три структурних компоненти компетентності у спілкуванні – перцептивний (гностичний), комунікативний та інтерактивний компоненти, а також два ортогональних виміри, які характеризують кожен із структурних компонентів: експресивний та імпресивний.

Отже, кожен шар комунікативних здібностей (а саме: тезаурусний, мотиваційно-прагматичний та ціннісно-смысловий) вміщує комунікативно-інформаційний, когнітивний та емотивний компоненти, кожен з яких, в свою чергу, складається з певних вмінь.

Так, комунікативно-інформаційний компонент тезаурусного шару включає: вміння до розгорнутої аргументації, вміння довести власну точку зору, вміння обґрунтувати власну думку, вміння висловлювати оригінальні ідеї, вміння поєднувати висловлювання в діалозі, імпровізувати мовлення, вміння конструктивно взаємодіяти з іншими людьми тощо.

Когнітивний компонент тезаурусного шару вміщує вміння правильно дати визначення філологічним поняттям, тобто «мовну здатність», вміння знаходити, використовувати, розуміти та перероблювати філологічну інформацію (з опорою на ключові слова, дескриптори, поняття), вміння використовувати когнітивні стратегії в спілкуванні.

Емотивний компонент тезаурусного шару складається з таких вмінь: вміння надавати висловлюванню модальну забарвленість, вміння здійснювати рефлексію власних висловлювань, вміння адекватно сприймати та передавати почуття, вміння прогнозувати висловлювання інших.

Опишемо структурні складові мотиваційно-прагматичного шару. Так, комунікативно – інформаційний компонент даного шару складається з: вміння управляти процесом спілкування, уміння швидко переключатися з однієї мови на іншу, вміння одночасно спілкуватися двома мовами, вміння користуватися «технікою спілкування».

Когнітивний компонент мотиваційно-прагматичного шару вміщує вміння використовувати позаситуативні умови та засоби в комунікації, вміння переконувати, вміння враховувати у спілкуванні «фактор адресату», його пресуппозицію, тобто

ступінь усвідомлення інформації, вміння раціонально розміщувати елементи висловлювання в часі, вміння цілеспрямовано будувати висловлювання, вміння задовольняти особисті цілі спілкування в конкретній ситуації, не надаючи соціальної шкоди іншим, більш важливим цілям у відмінних від даної ситуаціях, вміння трансформувати програму дій, вміння контролювати власне мовлення, вміння організувати різні конструкти та атрибути спілкування й поведінки в зв'язаний план дій.

Емотивний компонент мотиваційно-прагматичного шару включає вміння обирати та користуватися вербальними і невербальними засобами комунікації, уміння презентувати швидко емоційну реакцію, вміння співчувати з метою досягнення цілі в спілкуванні.

Ціннісно-смиловий шар має наступну структуру. Комунікативно-інформаційний компонент даного шару складається з: вміння користуватися внутрішнім мовленням як можливістю працювати над собою, аналізувати власні думки, почуття, вчинки, вміння презентувати правила етикету в комунікації (як вербально, так і невербально), вміння розпізнавати особисті атрибутивні упередження.

Когнітивний компонент вміщує вміння використовувати стилістичні засоби тієї чи іншої мови в рецептивній та продуктивній діяльності, вміння співвідносити інтенції, мотиви, запрограмовані смисли зі способами їх об'єктивізації в тексті, в рецептивній чи продуктивній діяльності, вміння спілкуватися, уникаючи етнічних стереотипів, вміння акультураційної включеності, вміння перетворювати ідеалізовану самоконцепцію в концепцію соціальної дії, вміння переглядати інтерпретацію подій та ситуацій спілкування людей відповідно до власних цілей та змінних ситуативних вимог.

До емотивного компоненту включені: вміння передавати певну інформацію на оцінювальному рівні, тобто вміння здійснювати глибокий психологічний аналіз вербальних і невербальних відтінків мовлення співрозмовника, вміння здійснювати «самовираження», вміння презентації партнерові власної інтерпретації своєї особистості.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши існуючі в психологічній літературі моделі комунікативних здібностей фахівців різних сфер діяльності, ми описали власну модель комунікативних здібностей студента - філолога, що детермінуватиме побудову розвивальної програми з метою розвитку таких здібностей у майбутнього фахівця-філолога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенедиктов Б.А. Психология овладения вторым языком / Б.А.Бенедиктов // Психологический журнал. – 1982. - № 3. – С.55-68.
2. Коваленко А.Б. Психология розуміння творчих задач: дис. ... доктора психол. наук зі спец. 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / А.Б. Коваленко. – К., 2000. – 395с.
3. Якимчук Ю.В. Психологічні особливості інтенсифікації розвитку комунікативних здібностей майбутніх фахівців міжнародних відносин: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07/ Якимчук Ю.В. – Хмельницький, 2008. – 221 с.

Резюме. В статті досліджені особливості моделі комунікативних здібностей студента- філолога.

Ключевые слова: модель комунікативних здібностей, комунікативна діяльність.

Summary. Features of the model of communicative abilities of student – philologist are examined in the article.

УДК 159.923.-057.19

О.В.РУДЮК

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПЕРЕЖИВАННЯ БЕЗРОБІТНИМИ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ

Резюме. Статтю присвячено аналізу концептуальних підходів до розуміння сутності феномену ідентичності як психологічної основи і механізму детермінації конструктивного переживання професійної кризи у молодих безробітних. Показано роль професійної ідентичності у процесах особистісної інтеграції і підтримання почуття суб'єктивної психологічної рівноваги в ситуації їх професійного виключення.

Ключові слова: професійна криза, професійна ідентичність, переживання професійної кризи, безробіття.

Постановка проблеми. Буття людини відбувається в багатокомпетентній і складно організованій реальності, яка має суб'єктивну і об'єктивну складові. Вступаючи у взаємодію із соціумом, людина потрапляє в реальність, основою якої виступає сім'я і предметне середовище. З часом межі організованої реальності розширюються, одним з основних її компонентів стає загальноосвітня, згодом професійна школа, а в подальшому сфера професійної діяльності. Ці компоненти буття людини виступають об'єктивними культурно-історичними та соціально-економічними умовами розвитку особистості і забезпечують основу для формування її суб'єктивно-психологічного змісту, соціального та персонального ідентифікаційного простору.

В складні періоди суспільного розвитку різні компоненти зовнішніх умов мають різну динаміку і трансформуються в різному темпі, наприклад, радикальні зміни вітчизняного ринку праці і академічний консерватизм системи освіти, швидкі темпи інформатизації сучасного суспільства і низькі темпи зміни програм підготовки спеціалістів, що, в свою чергу, закономірно впливає на традиційні, культурно-історичні особливості розвитку особистості, детермінує характер і динаміку її професійного становлення. Особливо випукло проявляється цей дисбаланс в ситуації тотального безробіття, коли непродумана політика підготовки молодих фахівців неліквідних спеціальностей призводить до появи величезної армії молодих безробітних.

Професійна школа повільно реагує на зміну ситуації на ринку робочої сили, наслідком чого є підготовка не спеціалістів, а потенційних безробітних. Ситуація поглиблюється тим, що володіючи оптимумом фізичної енергії, прагненням до швидкої самореалізації, самоствердження, молоді спеціалісти із-за відсутності необхідного професійного і соціального досвіду виявляються „зайвими” на сучасному ринку праці. Це, в свою чергу, формує „сприятливе” середовище для появи цілої низки проблем соціального і психологічного характеру: духовної і професійно-кваліфікаційної деградації частини молоді, що виражається у депрофесіоналізації, відчуженні у формі девіацій, утриманських настанов, професійному маргіналізмі, неконструктивному переживанні професійних криз.